

Viron kielen lehtoriksi Helsingin yliopistoon 1923

Helsingin yliopistossa viron kieli ja kirjallisuus olivat tavalla tai toisella olleet esillä 1800-luvulta lähtien, lähinnä suomen kielen opetuksen ja tutkimuksen yhteydessä. Suomen ja Viron itsenäistyttyä tuli myös yliopistolehtoraatin perustaminen pian ajankohtaiseksi. Helsingin yliopiston ensimmäiseksi viron kielen lehtoriksi valittu Villem Grünthal nimitettiin virkaan marraskuussa 1923. Kyseessä oli samalla ensimmäinen viron kielen lehtoraatti Suomessa. Lehtorilta edellytettiin sekä viron kielen että virolaisen kirjallisuuden opetusta. Ennen lehtoriksi nimittämistään Villem Grünthal oli osallistunut aktiivisesti viron kirjakielen kehittämiseen, Viron kirjalliseen elämään ja julkaissut myös runokokoelmia ja runoelmia.

Tässä kirjoituksessa tarkastelen virolais-suomalaisten suhteiden yleistä taustaa lehtoraatin perustamisen aikoihin ja lehtoriksi valitun Villem Grünthalin kosketuksia Helsinkiin sekä hänen lehtorityöhönsä liittyviin tehtäviin ja tutkimusaloihin.

Virolais-suomalaiset suhteet vuosisadan alussa

1900-luvun alku tunnetaan suomalais-virolaisissa yhteyksissä aikana, jolloin useat myöhemmät itsenäisen Viron vaikuttajat opiskelivat tai oleskelivat Suomessa. Tsaarinvallan viimeisinä vuosina luotiin venäläistämisuhkien varjossa perustaa myöhemmille Suomen ja Viron välisille yhteyksille. Kiinnostus Viroon kasvoi ja sai uusia ulottuvuuksia Suomessa 1800- ja 1900-luvun taitteen lähestyessä, mutta jäi marginaaliseksi jatkuvasti voimistuneeseen karelianismiin, Kalevalan avaamaan kansallishengen itäiseen ikkunaan verrattuna.

Karjalan lisäksi myös Inkeri kiinnosti autonomisen Suomen kansallisia vaikuttajia (Zetterberg 1977: 20–21).

Viron ja Suomen yhteydet saivat silti jo 1880-luvulta lähtien myös organisoituneita muotoja. Vuosisadan taitteen jälkeen vuonna 1903 perustettiin Helsingin Virolainen Hyväntekeväisyysseura (*Helsingi Eesti Heategev Selts*), joka sai 1906 lokakuussa rinnalleen Suomalais-Virolaisen Liiton (*Soome-Eesti Leping*). Sitä olivat muodostamassa suomalaiset ja virolaiset ylioppilaat ja yliopistonopettajat, ja venäläisten urkkijoiden välttämiseksi se oli avoin vain Helsingin yliopistoon kuuluville akateemisille kansalaisille. Ulkojäseneksi saatettiin kutsua muitakin. Pääasiassa Jalo Kaliman ja liiton varaesimies Gustav Suitsin laatimat säännöt oli vahvistanut yliopiston rehtori. Venäjän vuoden 1905 vallankumousyritys muutti Suomen sillan kansallisromanttisesta heimosillasta poliittiseksi. Suomeen tuli myös poliittisia pakolaisia, ei vain opiskelijoita, kirjallisen innoituksen etsijöitä tai muuten vain Suomen ystäviä. (Harmas 1935: 180–181b, Zetterberg 1977: 26–27.)

Venäläiset viranomaiset seurasivat tarkkaan suomalaisten ja virolaisten orastavaa yhteistoimintaa. Suomalais-Virolainen Liitto lakkautettiin jo 1911, mutta pian sen jälkeen syntyi taas uusi seura, Helsingin Virolainen Sivistysseura (*Helsingi Eesti Haridusselts*), jonka tehtävänä oli lähinnä huolehtia tuolloin Helsingissä asuneen noin 700–800 virolaisen sivistysharrastuksista. Seuralla oli mm. oma kirjasto. Se järjesti viron opetusta virolaisille lapsille ja pyrki myös perustamaan Helsinkiin virolaisen koulun. Helsingin virolaiskolonian piireissä tämä seura kykeni säilyttämään toimintansa Viron itsenäistymisen kynnykselle. (Zetterberg 1977: 28–29.)

Vaikka 1880-luvulla suomalais-virolaiset suhteet joutuivatkin Baltian venäläistämisen takia entistä enemmän viranomaisten epäilyn alaiseksi, oli yhteys kuitenkin auennut ja myös akateeminen yhteistyö alkanut.

Viron kieltä Helsingin yliopistossa

Helsingin yliopistossa annetussa opetuksessa viron kieli oli esillä jo 1800-luvun alkupuolella – melkein heti, kun yliopisto oli siirtynyt Helsinkiin. Ensimmäinen suomen kielen lehtori Carl Nicklas Keckman luennoi suomen sukukielistä ja kirjasi viroa koskeviin muistiinpanoihinsa kieliopillisia ja sanastovertailuja suomeen (Pääkkönen 1994: 100–104). Ensimmäisen suomen kielen professorin M. A. Castrénin väitöskirja koski suomen, viron ja saamen nimityksistä (1839). Samana vuonna, kun Virossa järjestettiin ensimmäiset laulujuhlat (1869) ilmestyi myös Torsten Aminoffin *Virolais-suomalainen sanakirja*, samoin August Ahlqvistin *Suomalainen murteiskirja tahi lukemisia Viron, Karjalan, Vepsän ja Liivin kielillä*. Ensimmäinen suomenkielinen viron kielioppi, Julius Krohnin *Viron Kielioppi Suomalaisille* (1872) perustui tekijänsä viron ja suomen eroja käsitelleisiin luentoihin (Korhonen 1986: 105, Remes 1995: 164–170, Suhonen 1999: 10). Maantieteellinen läheisyys ja ”suomen silta”, kuten Lydia Koidula runossaan *Viron ja Suomen yhteyttä* metaforisesti kuvasi, toivat myös viron kielen suomalaisen sivistyneistön ulottuville.

Viron kieltä opetettiin Helsingin yliopistossa suomen kielen ja kirjallisuuden ohessa. Se oli se suomen sukukieli, josta oli suhteellisesti eniten tietoa. Yliopisto-opetuksen tieteellinen tehtävä määrittyi ajan tiedepoliittisista lähtökohdista: sukukielten ja myös kansanrunouden avulla haluttiin saada enemmän tietoa suomen kielen ja suomalaisten historiasta. Irtoaminen tästä Suomen kansallisten tieteiden perusasetelmasta tapahtui vähitellen, kun tutkimus eriytyi ja kun suomi ja viro asteittain valtasivat lisää alaa kansallisen ja kaupungistuvankin yhteiskunnan kielinä. Kielen kautta avautuva sosiaalinen maailma sysäsi suppean tieteellisen kiinnostuksen sivummaksi.

Yliopiston toimintakertomuksissa, asetuskokoelmissa ja niiden hakemistoissa ei mainita, että viron kielen opettamista olisi esim. 1900-luvun alussa järjestetty missään vaiheissa erillisin varoin, vaikka sillä tavoin tuettiin esim. unkarin kielen opetusta. Viron ottaminen huomioon opetuksessa riippui vuonna 1923 tapahtuneeseen viron kielen lehtoraatin perustamiseen asti suomen kielen opetukseen ja tutkimukseen nimitetystä henkilökunnasta. Viron kielen kurssin suorittaminen oli 1920-luvulle tultaessa ollut jo pitkään osa suomen kielen tutkintovaatimuksia. Suomen kielen ja kirjallisuuden opinnoissa edellytettiin viron kielen ja virolaisen kirjallisuuden historian kurssin suorittamista. Approbatur-arvosanaa varten vaadittiin ”viron kieliopin pääkohdat opittuina ottamalla osaa harjoituskurssiin tahi käyttämällä eräitä asiakirjoja, sekä vähintään 100 sivua virolaista tekstiä”. Ylempiä arvolauseita varten oli saavutettava ”kyky ymmärtää uudempaa vironkielistä kirjallisuutta sekä opittava tuntemaan virolaisen kirjallisuuden historia ulkopiirteiltään”. Itsenäiseksi oppiaineeksi tullessa suomalais-ugrilaisessa kielentutkimuksessa edellytettiin samoin jonkin verran viron opintoja, tosin vähemmän kuin suomen kielen ja kirjallisuuden opinnoissa (HKOP 5.11.1921, KP 8.3.1922).

1900-luvun alkupuolella myös tieteellinen kiinnostus viron kieleen vahvistui. Sekä Heikki Ojansuu että Lauri Kettunen tekivät tutkimusretkiä Viroon ja julkaisivat tutkimuksia niiden pohjalta. Ojansuu tutki erityisesti eteläviroa, Kettunen kokosi itävirolaisia murteita koskevat havaintonsa väitöskirjaksi *Lautgeschichtliche Untersuchung über den kodaferschen Dialekt* (1913). Kettunen, Ojansuu sekä E. A. Tunkelo opettivat kaikki useaan otteeseen viroa.¹

¹Viron kielen kurssit kuuluivat yliopiston opetusohjelmaan myös lehtoraatin perustamista (1923) edeltävinä vuosina. Esimerkiksi lukuvuonna 1919–20 silloinen suomen kielen apulainen Heikki Ojansuu luennoi keskiviikkoisin klo 1–3 Suomen lounaismurteista verrattuna viroon ja

Viron kielen lehtoraatin alkuvaiheet

Vaikka suomalais-virolaisilla kulttuurisuhteilla oli Helsingin yliopistossa ja tiedeyhteisössä usean kymmenen vuoden pituinen historia, lehtoraatin perustamiseen johtanut aloite tuli yliopiston ulkopuolelta, "yhteissuomalaiselta koulukokoukselta". Se oli kesällä 1921 pitämässään kokouksessa päättänyt ehdottaa Valtioneuvostolle, että Helsingin yliopistoon perustettaisiin unkarin ja viron kielen ja kirjallisuuden lehtorinvirat. (Lehtoraatin perustamisesta ks. lähemmin R. Grünthal 1999.)

Kulisseissa kysymys viron kielen lehtoraatista oli ollut esillä jo aikaisemmin. Viron lähettiläs Oskar Kallas kirjoitti Viron ulkoministeriölle 8.2.1921 päiväämässään kirjeessä, että kysymys viron kielen lehtoraatista on vihdoinkin tullut esiin myös suomalaisessa lehdistössä. Iltalehti ja Ylioppilaslehti olivat hiukan aiemmin julkaissut asiaa koskevan kirjoituksen. Kallas kertoo itse painottaneensa joulukuusta 1918 lähtien suomalaisille professoreille ja sanomalehtimiehille viron kielen lehtorin tarpeellisuutta. (ESS 148–149.)

Esitys viron ja samassa yhteydessä unkarin kielen lehtoraatin perustamisesta otettiin esille sekä konsistorissa että historiallis-kielitieteellisessä osastossa. Osasto ehdottikin viron sekä eräiden muiden kielten lehtoraattien perustamista, mutta asetti tärkeysjärjestyksessä ensimmäiselle sijalle klassillisen filologian apulaisen viran.

johti lauantaisin klo 8–10 viron kielen harjoituksia. Lukuvuodeksi 1920–21 Ojansuu ilmoitti opetukseen erikseen keskiviikkoisin klo 10–12 luentoja viron kielestä ja lauantaisin klo 8–10 taas harjoituksia viron kielestä, kevätlukukaudeksi 1922 keskiviikkoisin klo 5–7 eteläviron äännehistoriasta ja perjantaisin klo 8–10 harjoituksia viron kielestä. Seuraavana vuonna 1922–23 suomen kielen apulaisena Ojansuuta seurannut E. A. Tunkelo ilmoitti saman tapan opetukseen tiistaisin ja perjantaisin klo 1–3 luentoja ja harjoituksia viron kielestä.

Syntyperäisen virolaisen lehtorin tärkeyttä korostettiin sekä tieteellisillä, yliopisto-opetukseen liittyvillä että yhteiskunnallisilla seikoilla. Viron kielen opiskelijoiden määrä oli vaihdellut 20–30:stä 50:een. Lukumäärän kasvamisen lisäksi perusteissa viitattiin yleiseen kiinnostukseen viron kieleen ja virolaiseen kulttuuriin. Kirjelmän laatineet E. A. Tunkelo ja Yrjö Wichmann arvelivat Viron vapaussodan ja itsenäistymisen herättämän heimohengen voimistaneen kiinnostusta Viiron. Tarton yliopistossa oli alkanut virolaistuminen ja siellä toimi myös suomalaisia opettajia. (HKOP 5.11.1921, KP 8.3.1922.)

Koska yliopisto itse ei nähnyt eri syistä mahdolliseksi perustaa viron kielen lehtoraattia, näytti yhteissuomalaisen koulukokouksen aloite kariutuvan. Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan päätös viron kielen lehtoraatin perustamisesta tehtiin yliopiston ulkopuolella. Kun eduskunta vuoden 1923 tammikuussa varasi budjettiin lehtoraatin perustamiseen tarvittavat varat, oli yliopisto asetettu tapahtuneen tosiasian eteen. Muodollinen päätös viron kielen lehtoraatin perustamiseksi Helsingin yliopistoon on presidentti K. J. Ståhlbergin ja opetusministeri Niilo Liakan 28. huhtikuuta 1923 allekirjoittama asetus (n:o 126). (R. Grünthal 1999: 65–66.)

Eduskunnan tekemän päätöksen ja presidentin antaman asetuksen jälkeen asian muodollinen valmistelu eteni yliopistossakin ripeästi. "Säädetyt ajan" kuluessa viron kielen lehtorin virkaan oli hakenut vain yksi ehdokas, fil. maist. Villem Grünthal (KP 27.10.1923). Hakemuksen käsittely eteni siten, että rehtorinvirasto pyysi historiallis-filosofista osastoa antamaan lausunnon hakijan pätevyydestä. Lausunnon laatiminen annettiin suomen kielen professori E. N. Setälän, suomen kielen apulaisen E. A. Tunkelon sekä kotimaisen kirjallisuuden myöhemmän professori Viljo Tarkiaisen tehtäväksi. Eri-tyistä huomiota lausunnossa kiinnitettiin mm. siihen, että

hakija äidinkielisenä ”ääntää täysin puhtaasti” opetettavaa kieltä, kuten asetus määräsi.

Julkaisujen arvioinnin lisäksi hakija joutui antamaan myös kaksi opetusnäytettä, 6. lokakuuta suomen kielen opiskelijoille, 9. lokakuuta muille ylioppilaille. Ne antoivat osaston määräämille asiantuntijoille myös aiheen varauksellisuuteen:

” – – vaikka [hakija] onkin toiminut 9 vuotta äidinkielen ja kirjallisuuden opettajana virolaisille, osoitti vielä jonkin verran tottumattomuutta kielen opettamiseen oppilaille vieraana kielenä. Hakijan aikaisemmasta opetuspaikasta annettu edullinen arvostelu – – antaa kuitenkin aiheen olettaa, että hän lahjakkaana henkilönä, työssä karttuvan kokemuksen ja hyvänsuovan arvostelun opastamana sekä jonkin verran käyttämällä hyväkseen kaupungissamme tarjona olevia tilaisuuksia mallikelpoiseen vieraankielen-opetuksen näkemiseen ja kuulemiseen, ehkä pianikin voi saavuttaa tarpeellisen tottuneisuuden ja varmistua tarkoituksenmukaisessa opetusmenetelmässä.”

Kun lausunto oli käsitelty ja liitetty pöytäkirjaan, määräsi kansleri hakijan toimimaan kahden koevuoden ajan Helsingin yliopiston lehtorina (KP 27.10.1923). Koeajan jälkeen virka vakinaistettiin 24.11.1925, jolloin kanslerinvirasto ilmoitti konsistorille, että ”se samana päivänä oli nähnyt hyväksi nimittää filosofianmaisteri Willem Grünthalin vironkielen lehtoriksi” (KP 2.12.1925).

Villem Grünthal Helsingissä

Ensimmäiseksi viron kielen lehtoriksi nimetty ja siinä virassa toiseen maailmansotaan ja kuolemaansa (1942) asti toiminut Villem Grünthal oli yksi 1900-luvun alussa (1906–1909) Helsingin yliopistossa opiskelleista virolaisista. Filosofian kandidaatiksi hän oli valmistunut 1909 (maisteri 1911) suoritet-

tuaan laudatur-opinnot pohjoismaisessa historiassa, suomen kielessä ja kirjallisuudessa sekä suomalaisessa ja vertailevassa kansanrunoudentutkimuksessa. Laudaturtöiden aiheena oli historiassa Suuri Viron kapina (*Jüriöö ülestõus v. 1343*), suomen kielessä Muhun murre ja kansanrunoudessa Setukaislaulujen sanasto. Approbatur-opinnot hän suoritti slaavilaisessa filologiassa. Opiskeluaikanaan hän osallistui myös Suomalais-Virolaisen Liiton toimintaan (VGE 59).

Opinnot päätettyään Grünthal työskenteli 1910–1919 Tarton virolaisen tyttökymnaasin (*Eesti Nooresoo Kasvatuse Seltsi tütarlaste gümnaasium*) viron kielen ja kirjallisuuden yliopettajana. Tarton vuosina kohtasivat myös Grünthalin ja hänen seuraajakseen Helsingin yliopistoon viron kielen lehtoriksi neljännesvuosisadan ajaksi tulleen Eeva Niinivaaran tiet; Grünthal opetti viisi vuotta viron kieltä Eeva Pedriksille, sittemmin Niinivaaralle (Niinivaara 1988: 51–52). Tyttökymnaasin lisäksi Grünthal opetti viroa muissakin kouluissa, joskus myös suomea. Opetustyön lisäksi hän osallistui aktiivisesti viron kirjakielen kehittämiseen, jatkoi kaunokirjallisia töitään ja käänsi. Viron kulttuurihistoriassa hänet tunnetaan erityisesti runoilijana.

Kun Tarton yliopisto aloitteli toimintaansa itsenäisessä Virossa 1920-luvun taitteessa virolaisena yliopistona, tarvittiin eri aloille päteviä opettajia. Villem Grünthalia pyydettiin itämerensuomalaisten kielten professoriksi, mutta hänen kieltäydyttyään virkaa hoitamaan kutsuttiin Lauri Kettunen (Rätsep 1994: 269). Myös muita professoreja kutsuttiin Suomesta²

²Lyhyemmän tai pitemmän aikaa Tartossa 1920-luvun alussa työskennelleitä suomalaistutkijoita olivat mm. arkeologian professori A. M. Tallgren, historian professori A. R. Cederberg, maantieteen professori Johannes Granö, kasvinjalostuksen ja biologian professori Kaarlo Teräsvoori, kemian professori Yrjö Kauko, matemaatikko Kalle Väisälä ja kansatieteen dosentti Ilmari Manninen (Niinivaara 1988: 90). Itämerensuomalaisten kielten professori Lauri Kettunen työskenteli Tarton yliopistossa 1919–1925.

ja Ruotsista. Grünthalin tie vei Tarton yliopiston stipendiaattina takaisin entiseen opiskelukaupunkiin Helsinkiin väitöskirjaa valmistelemaan. Suunnitelma kirjoittaa väitöskirja oli olemassa jo heti opintojen päätyttyä, mutta sen toteuttaminen viivästyi aluksi taloudellisten ongelmien takia (VGE 60–61).

Keväällä 1919 myönnetyn Tarton yliopiston stipendin turvin väitöskirjatyö eteni kutakuinkin suunnitelmien mukaisesti. Keväällä 1921 Villem Grünthal oli yhteydessä Tarton yliopistoon ja tiedusteli, voisiko painatukseltaan suuria menoja aiheuttava väitöskirja ilmestyä yliopiston toimituksissa (Päevaleht 7.3.1921). Marraskuussa 1921 (kirje päivätty 7.11.) hän jätti Helsingin yliopiston historiallis-kielitieteelliselle osastolle anomuksen, jossa pyydettiin lupaa puolustaa yliopistossa vironkielistä väitöskirjaa, aiheena *objektin suhteet itämerensuomalaisissa kielissä*. Vaikka asian esittely ja historiallis-kielitieteellisen osaston kanta oli puoltava (HKOP 26.11.1921) ja mm. E. A. Tunkelon ja E. N. Setälän ”ei vastustava” kanta mainittiin erikseen, päätti konsistori seuraavassa kokouksessaan ”jättää huomioimatta historiallis-filologisen osaston esityksen, että fil. maist. Grünthal’ille hankittaisiin oikeus julaista väitöskirjansa viron kielellä” (KP 14.12.1921).

Setälä oli mm. painottanut, että väitöskirjan arvostelijat joka tapauksessa ymmärtäisivät viroa, kun taas viroa taitamaton ei kykenisi kirjaa muutenkaan arvioimaan, ja sen lisäksi kielteistä päätöstä pidettäisiin Virossa epäystävällisenä tekona. Kielteinen päätös tuli myös Viron suurlähetystön tietoon, ja se raportoi asiasta Viron ulkoministeriölle (ESS 307). Kielteisen päätöksen syyt ovat erikseen luettavissa yliopiston tuolloisen rehtorin Ivar August Heikelin pöytäkirjaan jättämästä liitteestä (KP 14.12.1921). Hän katsoi, ettei olisi perusteltua sallia väittelyn tapahtua muulla kuin kotimaisella kielellä tai jollakin maailmankielellä, joita olivat latina, saksa, ranska ja englanti. Jos kerran päätettäisiin poikkeukselli-

sesti myöntää väittelylupa myös Länsi-Euroopassa vähemmän tunnetulla kielellä, se olisi ennakkotapaus. Viroksi oli tuohon aikaan jo mahdollista väitellä Tarton yliopistossa, minkä takia ei ollut enää syytä pitää aiempia poikkeuslupia pätevinä.

Tohtorinväitöskirjan puolustaminen lykkääntyi parillakymmenellä vuodella. Tohtorinväitöskirjan sijaan Grünthal suunnitteli aluksi julkaisevansa filosofian lisensiaatin arvoon oikeuttavan väitöskirjan *Alkusuomen nominatiivi objektin edustajana*. Päätös lisensiaatinväitöskirjan jättämisestä dos. E. A. Tunkelon esitarkastettavaksi ja hänen lausunnostaan on kirjattu myös kokouspöytäkirjoihin. Viralliseksi vastaväittäjäksi määrättiin dos. Tunkelo ja kustokseksi Yrjö Wichmann. (HKOP 4.3.1922 ja 30.5.1922), mutta myöskään tämä suunnitelma ei lopulta toteutunut, koska Villem Grünthal ei jättänyt työtään tarkastettavaksi lisensiaatinväitöskirjana. Varsinaisen väitöskirjansa puolustamiseen (1941) asti hän esiintyi edelleenkin maisterina.

Viroa opettamassa 1920-luvun Suomessa

Viron kielen lehtoraatin perustamisasetuksen mukaan haltijalta vaadittiin ”paitsi samanlaista yleistä pätevyyttä ja samanlaisia yleisiä tehtäviä kuin muiltakin vieraiden kielten lehtoreilta, myöskin pätevyys 2 §:ssä mainittuun lisätehtävään”. Pätevyydestä ja vaadittavasta ”yleisestä tieteellisestä sivistyksestä” oli säädetty 8.9.1898 annetussa määräyksessä *Armollinen Julistus, sisältävä muunneltuja säännöksiä Keisarillisen Suomen Aleksanterin-Yliopiston lehtorinviroista*. Asetuksessa mainitulla lisätehtävillä tarkoitettiin luennointia virolaisesta kirjallisuudesta, ja virolaisen kirjallisuuden luennot kuuluivatkin joka vuosi lehtorin opetusohjelmaan. Opetus suunniteltiin osaston määräyksien mukaan ja ”yksissä neuvoin suomen kielen ja kirjallisuuden professorin kanssa” (SA 398).

Grünthalin kiinnostus kirjallisuuteen oli herännyt jo kouluvuosina. Opiskeluaikanaan hän osallistui aktiivisesti Noor-Eesti -liikkeen toimintaan. Ennen tuloaan lehtoriksi hän oli ehtinyt julkaista kaksi runokokoelmaa, runoelmia ja käännöksiä eri kielistä ja eri kirjallisuudenlajeista. Kirjallinen toiminta – kirjailijoiden esittely, kääntäminen ja omat työt – olivat näkyvästi esillä myös Villem Grünthalin lehtorinvuosina. Viron kirjallisuudesta hän ehti luennoida jo Tarton yliopistossa keväällä 1919 ennen lähtöään Helsinkiin (Postimees 22.5.1919) ja yli puoli vuotta ennen kuin Tarton yliopisto virallisesti avattiin (avajaiset olivat 1.12.1919). Lehtorintyön kynnyksellä (1922) ilmestyi hänen kirjoittamansa virolaisen kirjallisuuden historian oppikirja (*Eesti kirjanduse ajalugu koolidele*), sen lukemisto seuraavana vuonna ja uusi, täydennetty painos oppikirjasta 1924. Samana vuonna ilmestyivät vielä laaja eeppi-nen runoelma *Toomas ja Mai* sekä hänen käännöksensä Juhan Ahon Papin rouvasta (*Õpetaja proua*). *Eesti Kirjandus* -aika-kauslehdessä toimittajana hän oli työskennellyt 1910–1914, ja sen toimituskuntaan hän kuului vuoteen 1925 asti (Valge 1985: 165).

Ensimmäisenä ja toisena opetusvuonnaan uusi lehtori ilmoitti opetukseen seuraavaa:

1. yleinen viron kielen alkeiskurssi (sl + kl) ti 6–7, to 6–8 ja pe 7–8
2. laajempi viron kielen kurssi, etupäässä suomen kielen opiskelijoita varten ma 6–8 ja ke 8–10
3. (viroksi sl + kl) uudemmosta virolaisesta kirjallisuudesta ja siihen kuuluva virolaisen kirjallisuuden lukeminen ma 11–12.

Vastaanotto oli ajan tavan mukaan kotona, keskiviikkona kello 5–6. Sama perusrakenne toistui sitten joka vuonna: yksi ylei-

nen viron kielen alkeiskurssi, toinen etupäässä suomen kielen opiskelijoille suunnattu viron kielen kurssi ja kolmas virolaisen kirjallisuuden erikoiskurssi. Kirjallisuuden kurssien aiheena saattoi olla yhtä hyvin kansanrunous (myös Jakob Hurtin toiminta) kuin johonkin kirjoitetun kirjallisuuden genreen liittyvä teema, kuten proosa, runous, näytelmäkirjallisuus tai yksittäinen kirjailija kuten A. H. Tammsaare, Ernst Enno tai August Kitzberg. Heistä samoin kuin Anna Haavasta ja Eduard Vildestä Grünthal julkaisi kirjoituksia myös suomalaisissa sanomalehdissä. Kevätlukukaudella 1934 Grünthal opetti viroa myös Turun yliopistossa neljä tuntia viikossa (TYV 31).

Viroon liittyvää opetusta ei muuten esim. 1920-luvun alussa ollut Helsingin yliopistossa kovinkaan paljon. Suomen ja Pohjoismaiden arkeologian professori A. M. Tallgren on ilmoittanut pariin otteeseen (1920–21 ja 1925–26) luennoivansa Viron (tai Viron ja Liivinmaan) arkeologiasta. Kuten edeltäkin käy ilmi, ennen lehtorin kutsumista Heikki Ojansuu ja E. A. Tunkelo ilmoittivat säännöllisesti opetusohjelmaansa viron kieltä ja harjoituksia. Ojansuun ohjelmasta löytyvät myös kurssit eteläviron äännehistoriasta ja suomen lounaismurteista viroon verrattuna. Lukuvuonna 1925–26 suomen kielen apulainen (Tunkelo) luopui vihdoinkin viron opetuksesta. Mutta viron opetus ei edelleenkään jäänyt yksinomaan lehtorin vastuulle. Viron kielen luennot ja harjoitukset kuuluivat kevätlukukaudella – samoin jatkossa toistuvasti – Suomeen palanneen Lauri Kettusen ohjelmassa.

Uusi lehtori joutui työssään luottamaan monessa asiassa omaan intuitioonsa. Kielenopetukseen tarkoitettua valmista materiaalia ei ollut. Tekstejä oli tehtävä myös itse:

Kas võite ütelda,
millal laev
läheb.
Ma ei tea, millal
Küsi ge, olge hääks,
Tüürimehe, kapteni käest
Missugune ilm
täna tuleb.
Täna tuleb kena
ilm, halb ilm, täna
tuleb tormi
Läev hakkab
sadamast välja mine-
ma.
Kas laened on
suured.

Kas võite ütelda, millal laev läheb. Ma ei tea, millal. Küsi ge, olge hääks, tüürimehe, kapteni käest. Missugune ilm täna tuleb. Täna tuleb kena ilm, halb ilm, täna tuleb tormi. Laev hakkab sadamast välja minema. Kas laened on suured.

Hakkab laeneta-
ma. Laev kiigub
juba.
Kas kardate
merehaigust. Kas
Te jääte merehaigeks
Kas meri hakkab
Teile südame pääle
(2) Kui kaua kestab
sõit Tallinnani
Millal jõuame
Tallinna õhtu ehk/või
ööse.
Kui hommiku
merele sõidame, siis

Hakkab laenutama. Laev kiigub juba. Kas kardate merehaigust. Kas Te jääte merehaigeks. Kas meri hakkab Teile südame pääle. Kui kaua kestab sõit Tallinnani. Millal jõuame Tallinna, õhtu ehk/või ööse. Kui hommiku merele sõidame, siis

jõuame lõunaks
Tallinna sadamasse.

Kas Teil on
Tallinnas tuttavaid
Kus mõtlete
peatada?

(3) Mul ei ole
Tallinnas tuttavaid
sellepärast pean
võõrastemajas pea-
tama.

Kas Teate mulle
head võõraste maja
soovitad.

jõuame lõunaks Tallinna sadamasse. Kas Teil on Tallinnas tuttavaid. Kus mõtlete peatada? Mul ei ole Tallinnas tuttavaid, sellepärast pean võõrastemajas peatama. Kas Teate mulle head võõraste maja soovitad[a].

NN. on hää võõraste
maja. Hinnad ei
ole liig kallid ja
sissesead korralik;
nii saksa teenimine
ollis need on mis
4. Kaugelt paistavad
Need on ometi
Tallinna tornid.
Paremat kätt
on Naissaar, mis
Tallinna lahte varjab.
Sisse sõit Tallin
na sadamasse on ilus.

NN. on hää võõraste maja. Hinnad ei ole liig kallid ja sissesead korralik; nii saksa teenimine. Mis need on, mis kaugelt paistavad. Need on ometi Tallinna tornid. Paremat kätt on Naissaar, mis Tallinna lahte varjab. Sissesõit Tallinna sadamasse on ilus.

Kielenopetukseen tarkoitettu tekstikatkelma kertoo myös Villem Grünthalin osallistumisesta viron kirjakielen normittamiseen ja uudistamiseen. Kirjailijana ja kääntäjänä hän pyrki ohjelmallisesti lisäämään kielen ilmaisumahdollisuuksia käyttämällä itse mm. viron murteista tuntemiaan sanoja tai lainaamalla niitä suomesta, kuten jotkut kirjakielen kehittäjät olivat aiemminkin tehneet tai suositelleet tehtäväksi. Useisiin 1910-luvulla ilmestyneisiin teoksiinsa hän liitti sanaston. Samoihin aikoihin, kun hän toimitti *Eesti Kirjandus* -aikakauskirjaa (1911–1916) hän osallistui tiiviisti ensimmäisen viron kirjakielen normatiivisen sanakirjan *Eesti keele õigekirjutuse sõnaraamat* (1918) toimittamiseen. Jo ennen sanakirjan ilmentymistä hän julkaisi yhdessä Johannes Aavikin kanssa uusia mahdollisuuksia etsivän sanaston *O sõnastik* (1916).

Vuonna 1908 Tapalla pidetyssä ensimmäisessä viron kielikonferenssissa oli tehty päätös, että ensimmäisen tavun vokaalisekvenssi, jota murteissa edusti pitkä vokaali tai diftongi, kirjoitettaisiin kirjakielessä pitkänä vokaalina (*hää*l, *nüü*d jne.). Sääntöön tehtiin kuitenkin poikkeus ja joihinkin sanoihin vakiinnutettiin Pohjois-Viron keskimurteita mukailevasti *ea*, mm. sanoihin *hea*, *pea* ja *seal*. Kysymyksestä oli käyty pitkiä väittelyitä ja kiista jatkui myös tulevana vuosina. Gustav Suits julistikin heti päätöstä seuranneena päivänä, että Noor-Eesti jää vanhalle kannalle ja käyttää jatkossakin muotoja *hää* ja *pää*. (Kask 1970: 336–337.)

Viron kielensuunnittelun yhdeksi pääperiaatteeksi kirjattiin, että kielihistoria ja kansankieli voidaan ottaa huomioon, mutta lopullisen normeja koskevan päätöksen on perustuttava ennen kaikkea tarkoituksenmukaisuuteen. Useista yksittäistapauksista oli siten sovittava erikseen. Toisessa kielikonferenssissa Tartossa (1909), johon myös Villem Grünthal osallistui, päätettiin mm. ryhtyä käyttämään i-loppuista diftongia sellaisissa tapauksissa kuten *naine* ja *laine* (ei *naene* tai *laene*) (Kask 1970: 338–339).

Viron kirjakielen normatiivinen sanakirja *Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat* pyrki ottamaan huomioon kielikonferenssien tekemät päätökset, mutta poikkesi myös siitä toisinaan (Kask 1970: 342). Tekstinäytteessä esiintyvä diftongiton muoto *hää* on hakusanana vielä mainitun sanakirjan toisessa, täydennetyssä laitoksessa (EÕS 1925–37 1: 109), muttei enää sodan jälkeen ilmestyneissä laitoksissa. Murteellinen *laene* sen sijaan on merkitty vain hakasulkeisiin, ja sen yhteydessä viitataan hakusanaan *laine* (EÕS 1925–37 1: 346).

Tekstissä esiintyvät viron nykykirjakielen normeihin sopimattomat *hää* ja *laene*, lyhyet adverbimuodot *õhtu*, *ööse*, *hom-miku* sekä fraasi *olge hääks* ovat siis opettajan tietoisia, kielen-suunnitteluun liittyviä valintoja. Villem Grünthalin keskeisiä välineitä tuoda esim. uusia sanoja kirjakieleen oli niiden käyttäminen omissa kaunokirjallisissa töissä; sitä kautta ne löytäisivät tien myös yleisempään käyttöön. Osa löysikin. Esitetty opetustekstin katkelma heijastelee samaa ajattelutapaa.

Lopulliseen asetukseen tulleiden velvollisuuksien lisäksi asetulusonnoksessa esitettiin viron kielen lehtorille myös eri korvauksesta ylikirjastonhoitajan ohjeiden mukaan tapahtuvaa yliopiston kirjaston virolaisen osaston hoitamista (HKOP 27.1.1923). Perusteena oli olemassa olevien kokoelmien hoito sekä huoli kartunnan turvaamisesta:

”Yliopistossamme on vironkielisen kirjallisuuden kokoelma, ainakin mitä Venäjän vallan aikaan tulee, täydellisempi kuin Virossakaan on, mutta tämän järjestäminen ja hoito on näihin asti ollut tilapäisten, tavallisesti virolaisten työntekijäin varassa. Kokoelmaa ei tosin näytä olevan syytä koettaa jatkuvasti kartuttaa likimainkaan kaikella, mitä viron kielellä painetaan. – Jos yliopistolla olisi palveluksessaan virolaisen kirjallisuuden erikoistuntija, ehdotettu viron lehtori, voitaisiin ehkä häntä käyttää yli-

opiston kirjastonhoitajan apuna kirjaston virolaisen, ehkä muidenkin balttilaisosastojen hoidossa. Tämä työ voitaisiin yhdistää hänen virkavelvollisuuksiinsa ja siten vapauttaa kirjasto niistä haitoista, joita aiheutuu hoidon jäämisestä satunnaisien voimien varaan.” (HKOP 5.11.1921.)

Tsaarinaikaisista vapaakappaleista oli saatu Helsingin yliopiston kirjastoon laaja kokoelma virolaista kirjallisuutta, samalla tavalla kuin venäläistäkin. Venäjän vallankumouksen ja Suomen ja Viron itsenäistymisen jälkeen kokoelma oli lakanut karttumasta (HKOP 10.2.1923). Tämän takia päätettiin ennen lopullista ratkaisua kuulla vielä ylikirjastonhoitajan lausunto.

Myös kirjastonhoidossa Grünthal oli ehtinyt hankkia käytännön kokemusta jo Tartossa, jossa hän kesällä 1922 työskenteli lyhyen aikaa yliopiston kirjastossa. Koska väitöskirjan tekeminen vaati suunniteltua pitemmän ajan eikä stipendin jatkosta ollut täyttä varmuutta, teki Grünthal jo elokuussa 1921 varmuuden vuoksi työsopimuksen Tarton yliopiston kanssa (Pruul 11). Työsuhteesta tuli kuitenkin lyhytaikainen, sillä vielä saman vuoden syksyllä Grünthal palasi Helsinkiin.

Yliopiston kirjaston virolaisten kokoelmien hoitoon liittyvät tehtävät jätettiin kuitenkin asetuksen ulkopuolelle (HKOP 20.10.1923). Sekä tutkimuksen että käytännön opetustyön kannalta kirjasto oli kuitenkin tarpeen. Suomen ja Viron itsenäistyttyä ei virolaista kirjallisuutta saatu enää automaattisesti Helsingin yliopiston kirjastoon. Villem Grünthalin oma kirjasto saikin tästä syystä erityistä merkitystä. Opetuksen lisäksi erityisen tärkeää oli, että lehtori saattoi omasta kirjastostaan antaa lainoja halukkaille. Kirjastoon hän kokosi systemaattisesti Virossa julkaistavaa kaunokirjallisuutta, mutta myös paljon muuta Viroon ja moniin muihin asioihin kohdistuneen kiinnostuksensa mukaista kirjallisuutta, kaunokirjallisuuden lisäksi esim. kielitiedettä – sekä viron kie-

leen että fennougristiikkaan liittyviä tutkimuksia – ja tärkeimpiä aikakausjulkaisuja.

ARKISTOAINEISTOT JA KÄSIKIRJOITUKSET

Harmas, Irja 1935: Suomalaiset estofiilit ennen Eestin itsenäistymistä. Laudatur-työ. Suomalais-ugrilainen laitos. Helsingin yliopisto.

HKOP = Historiallis-kielitieteellisen osaston pöytäkirjat. Helsingin yliopiston keskusarkisto.

KP = Konsistorin pöytäkirjat 1923, Mikrofilmi 18/22. Helsingin yliopiston keskusarkisto.

Pruul = Kajar Pruul: Oskar Luts ja Villem Grünthal ülikooli raamatukogu töötajatenä. [1980-luvulla pidettyyn esitelmään perustuva käsikirjoitus.] 13 s.

VGE = Villem Grünthal: Eluloolised märkused. Käsikirjoitus. Villem Grünthalin jäämistö. 101 s.

KIRJALLISUUS

EÕS 1925–37 = Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat. II täiendatud ja parandatud trükk. Tartu.

ESS = Eesti ja Soome suhted 1920–1925. Koostanud Heino Arumäe. Eesti riigiarhiiv 1997. Tallinn.

GRÜNTAL, Riho 1999: Viron kielen lehtoraatin perustaminen. – Virittäjä 103. 63–67.

HELSINGIN YLIOPISTON OHJELMAT 1919–1942. Helsinki.

KASK, Arnold 1970: Eesti kirjakeele ajalugu I–II. Tartu Ülikool. Tartu.

KORHONEN, Mikko 1986: Finno-Ugrian language studies in Finland 1828–1918. Helsinki.

NIINIVAARA, Eeva 1988: Yhä paistaa sama aurinko. Elämää nuoruuteni Eestissä ja Suomessa. Toim. Hannu-Pekka Lappalainen. Helsinki.

POSTIMEES. Tartu.

PÄEVALEHT. Tallinn.

- PÄÄKKÖNEN, Irmeli 1994: Viron kielen opetusta Helsingin yliopistossa 1830-luvulla. – Helena Sulkala ja Heli Laanekask (toim.), *Lähivertailuja 8. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen toimituksia 40*. Oulu. 98–105.
- REMES, Hannu 1995: Ensimmäinen suomalainen viron kielioppi. – Jaak Peebo (toim.), *Läänemererahvaste kirjakeelte ajaloost. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised I*. Tartu. 164–175.
- RÄTSEP, Huno 1994: Viron ja suomen kielen tutkimuksen yhteisiä suuntaviivoja. – *Virittäjä 98*. Helsinki. 267–273.
- SA = Suomen asetuskokoelma vuodelta 1923. Helsinki 1924.
- SUHONEN, Seppo 1999: Viron lehtoraatti 75-vuotias 23.11.1998. Avauspuhe. – 75 vuotta viroa Helsingin yliopistossa. Viron kielen ja kulttuurin opettaminen Suomessa -seminaari 23.1.1998. Esitelmät. *Castrenianumin toimitteita 56*. Helsinki. 9–12.
- TYV = Turun yliopiston vuosikirja 1933–1934. Turku 1935.
- VALGE, Jüri 1985: Villem Grünthal-Ridala kielimiehenä. – *Sananjalka 27*. Turku. 165–173.
- ZETTERBERG, Seppo 1977: Suomi ja Viro 1917–1919. Poliittiset suhteet syksystä 1917 reunavaltionpolitiikan alkuun. *Historiallisia tutkimuksia 102*. Helsinki.